

Neuler

s. XIV

Ferro forjat, soldat, reblat, punxonat i cisellat

65 x 14,5 x 7 cm. Capçal 14,5 Ø cm

Museu d'Art de Girona Núm. reg. MDG 1081 Fons Bisbat de Girona

Motlle de ferro en forma de tenalla. És constituït per dos llargs braços articulats, fixats amb un rebló al punt d'encreuament i capçats per sengles plaques de format circular. Un dels braços porta una anella a l'extrem inferior per tal de poder cenyir l'altre i immobilitzar-los. Ambdós capçals presenten les cares internes decorades amb motius gravats en negatiu. En una de les cares (A) s'hi representa un floró, o carxofa, flanquejat per dues fulles ondulants coronades per sengles ocells afrontats. Els ocells giren el cap enrere, en sentit oposat al cos, i un d'ells sembla sostenir una branca amb el bec. L'altra placa (B) és presidida per un medalló central de vuit lòbuls decorats amb motius punxonats a base de petits cercles i punts —o flors geometritzades— i motius cruciformes que ocupen els intersticis. Encercla la decoració una orla epigràfica amb la inscripció «+ : QVI MOI : MANGARA : LA [BENEDIC]IO : DE DIEV : AVRA :». Just sota les plaques, a l'arrencament de cada braç, hi ha cisellats uns motius decoratius fragmentats: a l'extrem inferior d'una palmeta, sota el capçal A, i una retícula decorada amb puntejat, sota l'altre.

Capçal A

Capçal B

Aquesta peça presenta moltes connexions amb un grup de neulers conservats al Museu Episcopal de Vic, atribuïts a un mateix taller. S'hi constaten semblances de caràcter iconogràfic, estilístic i compositiu, especialment evidents a les orles decoratives i epigràfiques, les quals desenvolupen benediccions que exhibeixen una grafia datable al segle XIV (AMENÓS 2005: 109-110). L'escena de la carxofa flanquejada per ocells la trobem al neuler MEV 4342 i en un altre exemplar que pertanyé a Domingo Torrent de Manlleu (ARTINIANO 1019: 53-54, cat. 208). I el medalló es localitza al neuler MEV 4990. No obstant això, el paral·lel més proper al neuler de Girona és el MEV 7973, una peça procedent de la Cerdanya que porta la inscripció «Pere de Besaucela me féu». Les plaques del neuler de Girona són una versió simplificada de les del Museu Episcopal de Vic, en el sentit que únicament els manquen les orles externes, que es degueren retallar en un moment indeterminat. Només així s'explica que un dels ocells presenti el cap i les ales escapçats i que els motius fragmentaris que decoren l'arrencament dels braços coincideixin amb l'orla de palmetes i amb el fons reticulat que ornamenten els capçals del neuler del MEV. El professor Serge Brunet, de l'Universitat Paul Valéry de Montpeller, m'ha donat a conèixer recentment l'existència de dos neulers que contenen una orla epigràfica amb la inscripció «Pere de Besaucela me fe a Sorese», escrita amb un tipus de lletra molt similar a la dels neulers de Girona i Vic. El topònim faria referència a Sorèze, una població propera a Tolosa, en la qual s'hi documenta un Pere de Besaucela l'any 1278, tot i que no és possible establir cap relació amb el nostre personatge (DUVERNOY s/d: 156). Val a dir que aquest patronímic fou molt comú a la regió i, atès que un dels capçals del neuler està decorat amb la figura d'un bisbe, caldria analitzar si es tracta d'un alt dignatari eclesiàstic vinculat a la diòcesi o a l'abadia de Sorèze. A Catalunya conservem un conjunt d'hostiers que porten inscrit el nom de l'autor i la data d'execució (AMENÓS 2005: 96-98 i 101-102). Un grup porta la inscripció «G. Sans Areyn me féu» — o «me [fe]cyt» — a cada braç i l'any de realització, que oscil·la entre 1339 i 1340. L'altre du «P Gili D[e] C[er]v[er]ja» gravada al braç. Aquesta darrera va acompanyada de la representació d'un cervol esquematitzat, símbol heràldic de la vila de Cervera i de la família Gili. Tot i que encara no s'ha pogut reconèixer la identitat del personatge que signa aquest grup d'hostiers, sembla que podria estar relacionat amb la nissaga de mercaders i botiguers cerverins (DURAN 1922: 297-298). Cal dir que el cognom Gili apareix associat al gravat de metalls, si bé en època més tardana: l'any 1595, els consellers de Barcelona lliuraven els punxons per fabricar encunyets al gravador de la seca de Barcelona Antoni Angel Gili (ESTRADA 2015: 282). No hem pogut identificar, en canvi, la identitat de G. Sanç Areny, tot i que cal recordar que es tracta d'un cognom ben documentat a la Ribagorça (PALAU 2016, II: 226-227, doc. 16). Les inscripcions gravades als braços podrien correspondre al senyal professional amb què els ferrers havien de marcar els objectes sortits del seu taller. No obstant això, l'heràldica dels Gili i de la vila de Cervera presents en alguns hostiers podria fer referència al comitent, al mercader que els va comercialitzar — i que potser va assumir els costos de producció del ferro — o bé al lloc de realització.

«UNS NAULERS DE FERRO, PER A FFER NEULES» (1489)

Els neulers són els motlles de ferro que s'empraven per coure les neules, una de les postres més exquisides de l'època medieval (GUDIOL 1918-1920: 68-78). Es diferenciaven dels hostiers perquè aquests presentaven una única cara gravada amb les sagrades formes. El seu ús es documenta per primera vegada al costumari cluniacenc d'Udalric Bernat, redactat l'any 1071, on es descriu la recepta per elaborar neules amb uns motlles de ferro marcats amb lletres (*ferramento characterato*). També apareixen documentats a les fonts manuscrites catalanes com a part de l'utilatge de cuina de les institucions civils i religioses, i de les famílies benestants: a l'inventari dels béns de la cambra de Ramon Berenguer III, redactat amb posterioritat a l'any 1134, es registra un neuler de ferro, i a l'inventari de béns del donzell Lluís des Valls, efectuat l'any 1518, hi consten documentats «huns neulés de sucre» i uns altres «per a ffer neules de pasta» (BOLOS 2014: 1514). A la sagristia de Santes Creus s'hi guardaven «uns neulers de acer molt bons per fer osties» (DOMÍNGUEZ 1954: 34). Aquesta cita evidencia una confusió terminològica originada per les similituds entre els motlles i els processos de cocció d'ambdós productes. Josep Gudiol va donar a conèixer un magnífic neuler conservat a Santes Creus que podria correspondre a un dels citats a l'esmentat inventari. Fou encarregat per Andreu Porta, abat del monestir entre els anys 1380 i 1402, i constitueix un exemple de l'alta qualitat artística que assoliren aquestes produccions a l'edat mitjana (BOFARULL 1876-1878: 64; GUDIOL 1918-1920: 75 i 76, fig. A, p. 68). Jaume Roig al seu *Spill* o *Llibre de les dones* (1460) explica que els hostiers eren forjats pels ferrers: «...cobrant la forma / segons la norma /

que en l'hostier / per lo ferrer / era esculpida, / arredonida / com fon primera / hostia vera / la qual sumi» (vs. 3891-3899). Si bé tots els ferrers eren capaços d'enfrontar-se amb èxit a la confecció del motlle, només una minoria disposava de l'habilitat i la destresa necessàries per gravar-hi les escenes. Ho constaten els hostiers i neulers conservats als nostres museus, on conviuen execucions tosques i maldestres amb altres d'acurades i precises, properes a les obres d'orfebreria. Les primeres delaten la mà d'artesans amb coneixements limitats de dibuix i gravat, i corresponen segurament a ferrers d'obra grossa d'un entorn rural o de muntanya. N'és un exemple Pere Sarradelboix de Vic, traspasat a primers de març de 1400, que al seu obrador hi tenia objectes tan dispersos com un hostier, diverses peces de bombardas, canelobres i eines per treballar la terra (GUDIOL 1918: 75). Els segons, en canvi, són obra de professionals altament especialitzats en el gravat sobre metall: els «talladors de ferros», altrament denominats incisoris o mestres d'entall (ESTRADA 2015: 279-283 i 344-355). Els talladors de ferros acostumaven a ser argenters que, a més de la tasca pròpia del seu ofici, gravaven hostiers litúrgics, neulers, encunyets d'estampació i matrius de segell. Treballaven amb punxons, cisells, burins, llimes i compassos i tenien un repertori ornamental i epigràfic que ha deixat un rastre identificable en tots aquests objectes. Sabem, per exemple, que l'any 1340, l'argenter barceloní Jaume Gràcia obrà uns «motlles de ferre» i unes «bolles» per a la Seca de Barcelona (ESTRADA 2012: 257-258 i ESTRADA 2015: 281). I que el 9 de maig de 1478 el també argenter Joan Palau cobrà quinze sous per «tres sagells ab les armes de santa Eulalia lo quals sarvenen per sagellar les lacansias de les sposalles» (Arxiu Capitular de Barcelona, Llibre d'Obra de la Catedral, 1477-1479, fol. 85v). A les societats rurals, on l'especialització del treball estava molt menys desenvolupada, el gravat sobre metall l'assumien els ferrers locals: l'any 1373, els consols de la vila de Bagà encarregaven al ferrer Ramon Sunyer dos segells per timbrar els draps produïts pels paraires locals (SERRA I VILARÓ 1989, II: 397). La recepta per fer neules i postres afins es documenta en diverses fonts escrites d'època medieval i moderna: la pasta de farina s'estenia amb una cullera sobre la cara interna del capçal del neuler, prèviament escalfat. Tot seguit, es tancaven els braços i es fixaven amb l'argolla situada a l'extrem. El capçal es col·locava sobre el foc dels fogons o d'un foc a terra i, quan les neules estaven cuites, s'extreien curosament amb un ganivet. A la taula del *Combat del Carnaval* i la *Quaresma*, pintada per Pieter Brueghel l'any 1559, s'hi representa una dona coent gofres amb un motlle de ferro.

1 La inscripció fou transcrita recentment per l'historiador Jacinto boades.

BIBLIOGRAFIA

- ARTIÑANO Y GALDÁCANO, Pedro Miguel de; *Exposición de hierros antiguos españoles*. Catálogo, Artes Gráficas Mateu, Madrid, 1919
- AMENÓS, Lluïsa; «Hostiers i neulers medievals del Museu Episcopal de Vic», *Quaderns del Museu Episcopal de Vic*, 1 (2005).
- AMENÓS, Lluïsa; «La forja», *L'Art Gòtic a Catalunya*, vol. 8: Les Arts de l'Objecte, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2008
- BOFARULL, Antonio de; *Història crítica (civil i eclesiàstica) de Catalunya*, vol. V, J. Aleu ed., Barcelona, 1876-1878.
- BOLÓS, Jordi; SÁNCHEZ-BOIRA, Imma; *Inventaris i encants conservats a l'Arxiu Capitular de Lleida (segles XIV-XVI)*, vol. 3, Fundació Noguera, Barcelona, 2014
- DOMÍNGUEZ BORDONA, Jesús; «Un inventario de sacristia de Santes Creus (1574)», *Santes Creus. Boletín del archivo bibliográfico de Santes Creus*, 1 (1954)
- DURAN I SANPERE, Agustí; «L'art antic a l'església de Santa Maria de Cervera», *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, XXXII (octubre de 1922)
- DUVERNOY, Jean; *Régistre de l'Inquisition de Toulouse*. 1273-1280 [inèdit]
- ESTRADA RIUS, Albert; *La casa de la moneda de Barcelona. Els col·legis d'obrers i de moneders de la Corona d'Aragó* [Tesi doctoral], Universitat de Barcelona, 2012.
- ESTRADA RIUS, Albert; *La Casa de la Moneda de Barcelona: Les seques reials i els col·legis d'obrers i de moneders a la Corona d'Aragó (1208-1714)*, Fundació Noguera, Barcelona, 2015.
- GUDIOL I CUNILL, Josep; «Barquillos y barquilleras», *Museum*, vol. VI/2, 1918-1920.
- GUDIOL I CUNILL, Josep; *Nocions d'archeologia sagrada*, 2 vols., Imprenta Balmesiana, Vic, 1933.
- GUDIOL I CUNILL, Josep; «Ferrers catalans anteriors al segle XVI», *De l'Art de la Forja*, 5 (setembre de 1918)
- PALAU I BADUPELL, Josep Maria; *El bisbat d'Urgell a l'inici del segle XIV (a través de la visita pastoral de 1312 a 1315)* [Tesi doctoral], Universitat de Barcelona, 2016
- SERRA I VILARÓ, Joan; *Baronies de Pinós i Mataplana. Investigació als seus arxius. Institucions Socials*, 3 vols., Centre d'Estudis Baganesos, Bagà, 1989 [Edició original: 1947].